

Osmanlı-Ukrayna münasebetleri

Onyedinci yüzyılda bir taraftan Rusya, bir taraftan da Polonya'nın taarruzları altında bunalan Ukrayna Kozakları, sonunda Osmanlı himayesini talep etmişler ve IV. Mehmed'in gönderdiği Hatmanlık beratı ile Petro Doroşenko'nun liderliği altında birleşmişlerdi.

Ferhad Gardaşkanoglu

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Karadeniz'in kuzeyinde yer alan Ukrayna da bağımsızlığını ilân etti. Ancak, bölgenin tarihi yeterince bilinmediğinden, bu yeni devlet hakkında kulaktan dolma bilgilere dayanan sathî ve yanlış değerlendirmeler söz konusudur. Halbuki, 17. yüzyılda, Rusya ve Polonya'nın istilâ teşebbüslerine karşı memleketlerini savunan Kozak Hatmanları Osmanlı Devleti ile faal diplomatik münasebetler kurmuşlardı.

1648-1725 yılları arasındaki Osmanlı-Ukrayna münasebetlerine dair Osmanlı Arşivi'ndeki belgeler, Bayezid ve İstanbul Üniversitesi kütüphanelerindeki eserler ve ayrıca Ukrayna'daki tarihi materyaller, o dönemin olaylarını aydınlığa çıkarmak bakımından çok önemlidir.

Konuyla ilgili araştırmalarımda ilk göze çarpan husus, Osmanlılar'ın o zamanlar Ukrayna ile dost ve müttefik oldukları, onları mütecaviz devletlere karşı himaye ettikleri şeklindedir. Türk kaynaklarına göre, hatmanların esas kuvvetleri Zaporog Kozakları idi. Za-

porog, her taraftan nehirle çevrilmiş, büyük olmayan ve hem Kozaklar'ın muhafazasını sağlayan, hem de askeri

Tipik kıyafetiyle bir Ukrayna Kozakı.

eğitim yapılan yer anlamına geliyordu. Türkler onlara "Özi Kozakları" veya "Şelâle Kozakları" diyorlardı.⁽¹⁾ Kozaklar, Barabaş, Potkalı ve Sankamış olmak üzere üç grupta toplanıyorlardı.

Bize göre bu adları, Zaporog Koşovoyu Barabaş'tan ve Polonya Hatmanı Potkalı'dan almışlardır. Bir kısmı ise nehir kenarlarındaki sazlıkta yerleşdikleri için Sankamış Kozakları diye bilinmektedirler ki, bu şekilde yaşamaları düşmandan gizlenmelerine ve savaşa hazırlanmalarına imkan sağlamıştır.

XVII. asrın ünlü Türk tarihçisi ve seyyahı Evliya Celebi, 50 bin kişiyi bulan Barabaş Kozakları'nın Moskova'ya, Potkalı Kozakları'nın ise, bazen Polonya'ya, bazen de Rusya'ya tabi bulunduklarını kaydetmektedir. Na-ima'nın bu bölge hakkında verdiği bilgiler ise, Hatman Bogdam Hmelniçki'nin, Polonyalılar ve Tatarlar tarafından esir alınmış Ukrayna köylülerini kurtarması ile. Moskoflar ve Polonya şilyahticileri (toprak sahipleri) tarafından zabt olunmuş toprakların geri alınması uğrunda siyasi faaliyetleri ve yaptıkları savaşları kapsamaktadır. Na-ima, Ortodoks (pravoslav) olan Ukrayna köylülerini ve Kozakları'nı Katolikleştirmeye çalışan Polonya'ya karşı Hmelniçki'nin mücadelelerinden ve bu mücadelelerin Ukrayna için sağladığı faydalardan da bahsetmektedir.

Ukrayna-Kırım ittifakı

Hmelniçki ve III. İslâm Giray, 1651 yılında birleşerek, büyük bir orduyla Galiçe'ye (Batı Ukrayna'nın, İvano-Frankivsk vilayetinde eski şehir) kadar ilerlediler. Ancak, Beresteçko kasabası yakınlarındaki savaşta Hatman zor durumlarda kaldı. Hatta Polonyalılar, Kiev şehrini de zaptettiler.

Bu harekâtın mağlubiyetle nitcelenmesi, Ukrayna tarihinde, III. İslâm Giray'ın Hmelniçki'yi savaşta yalnız bırakması ve geri dönmesiyle izah olunur. Halbuki, Kırım hanının cepheden geri dönmesinin sebebi, o sırada Don (Rusya) Kazakları'nın 12 kayıkla Kırım sahillerine saldırımları ve Türk gemilerini yağmalamalarıydı. Hatta Han, bu tecavüzden dolayı Moskof çarına gönderdiği mektupta, "Vaktine hazır olasın. Umûm tâife-i Cengiziyân ile üzerine varılmak mukarrerdir" demiş ve

(x) Kozak, eski bir Türkçe kelime olup, "kazmak", "kazanc", "bağımsız", "kendi başına buyruk" mânâlarına gelmektedir (G. Hlimenko, Shidniy Sivit, 1993, no: I, 108, Kiev)

savaş hazırlığına giriştiği gibi, Dobruca ve Niğbolu'da Ruslar'a karşı sefer yapılacağını ilân ettirmiştir (**Naima tarihi**, IV. 454; İ.H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, III. 2. kısım, 156, Ankara 1954). Bu mektupta, daha önce yapılan barış antlaşmasının Moskova tarafından bozulduğuna da dikkat çekilmektedir. Dolayısıyla Berestečko muharebesindeki mağlubiyet, Rus Çarının Ukrayna'ya ve Osmanlı Devleti'ne karşı takip ettiği siyasetle ilgilidir.

Hatmanlar arasında ihtilaf

Ertesi yıl, yani 1652'de, Sultan IV. Mehmed, Hmelnitski'nin Ukrayna topraklarının müdafaası için yardım talebini kabul etti. Böylece, Osmanlı himayesine giren 40 bin kişilik Zaporog Kozakları, yeniçerilerle beraber Moskova ve Polonya'ya karşı taarruza geçtiler. Osmanlılar, onlara "Kardeş-Kozaklar" diyorlardı.

Fakat Hatmanlardan İvan Brokovski'nin (1663-1668) Moskova ile irtibata geçmesi şüphesiz Ukrayna Devleti'nin gelişip kuvvetlenmesine set çekmiştir.

Solsahil (Özi nehrinin sol sahil) Hatmanı denilen Brokovski, Hatman İvan Sirko tarafından sıkıştırılarak faaliyetlerini Rusya'ya yönlendirmek zorunda bırakılmıştır. Brokovski ayrıca, temsilcisini Kırım Hanı'na göndererek Ukrayna topraklarının Osmanlı himayesine alınmasını teklif etmişti. Ancak Sultan, Osmanlı Devleti'nin dış siyasetine kesinlikle uymadığını bildirerek bu teklifi geri çevirmiştir. Fakat, 1668 yılı

Atı ve silahıyla bir diğer Kozak savaşçısı.

Haziran ayında Özi valisi vezir Fazıl Ahmed Paşa, Sultan'ın beratına uygun olarak Brokovski'yi Doğu Ukrayna Hatmanı ilân etmiş ve maddi yardımda da bulunmuştur.

Sirko'nun Kırım Türkleri'ne karşı faaliyeti ve bu siyasetinin Ukrayna çıkarlarına uygun olmaması sebebiyle, Zaporog Kozakları'nın tepkisi neticesinde Kırım'la sulh antlaşması yapmışlar ve Brokovski'nin takip etmek istediği Moskova yanlısı siyasetin değiştirilmesinde rol oynamışlardır.

Brokovski'nin ölümünden sonra,

bütün Zaporog Kozakları, Ukrayna'nın Osmanlı devletiyle münasebet kurmasında önemli faaliyet gösteren Hatman Petro Doroşenko'nun (1665-1676) önderliği altında birleştiler.

Moskova ve Polonya'nın sürekli taarruzlarına maruz kalan Ukrayna Kozakları, mecburen gruplara ayrılmışlardı. Bir kısmı Kırım Hanı'nın himayesini kabul ederek kendilerine Zaporog kâtibi Petro Sokuvei'yi hatman seçtiler. Bir diğer grup ise; Rusya Çarı'nın himayesine geçtiler ve Demyan Greçnov'un hatmanlığında birleştiler. Bu gelişmelerden ziyadesiyle rahatsız olan Doroşenko da, temsilcisini İstanbul'a yolladı. Padişah'tan Hatmanlık beratı ile bütün Ukrayna Kozakları'nın kendi himayesi altında birleştirilmesi için yardım istiyordu.

Doroşenko Türk himayesinde

IV. Mehmed, 1669 yılı Haziran ayında, Ukrayna Kozakları'nın Hatmanı statüsü ile Doroşenko'ya maddi yardımda bulunacağına dair mektup göndermiştir. Bu mektupta, vaad edilen yardımın hemen yerine getirilmesinin emredildiği de belirtilmiştir.

Aynı zamanda 6 bin yeniçeri ile topus ve kılıç gönderilmiş. Kırım Hanı'na ve sadrazama Doroşenko'ya yardımcı olmaları emredilmiştir. Padişah, bu arada Polonya kralına da, Ukrayna'nın rahatsız edilmemesi ve barış içinde bulunmasını tavsiye etmiştir.

Buna rağmen, bir müddet sonra Polonya birliklerinin Ukrayna'ya taarruz ettiği haberi geldi. IV. Mehmed de, 1670 yılı Eylül'ünde Polonya'ya sefer açılmasını kararlaştırdı ve 1671 yılı ilkbaharından itibaren ortak taarruza hazırlıklı olmalarına dair Kırım Hanı'na ve Hatman'a emirler gönderdi.

Ukrayna'nın o dönemde Osmanlı Devleti ile ittifak yapmasının bir diğer sebebi, Rus ve Polonya tazyikleri karşısında Zaporog Kozaklarının birlikten ayrılmasıydı. Neticede, IV. Mehmed 1671 yılının ilkbaharında I. Lehistan seferine çıkmış ve Ukrayna topraklarının eski hudutları ile Hatman'a verilmesini karşı tarafa kabul ettirmiştir.

Petro Doroşenko'ya gelince, bu akıllı siyaseti ile mevkiini sağlamlaştırdığı gibi, Ukraynalılar'ı da birleştirmiş ve ülkesini kurtarmış oluyordu.

Ukrayna

1 Aralık 1991'den beri bağımsız bir

Zaporog Kozakları askerî birlikleri, etrafı çevrili bir alanda yaşar ve talim görürlerdi.

Osmanlı sultanının Ukrayna'ya gelişi (17. yüzyıl).

devlet olan Ukrayna, Karadeniz'in kuzeyinde yer alır. Komşuları Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya, Polonya, Slovakya, Macaristan, Romanya, Moldova ve Karadeniz vasıtasıyla da Bulgaristan ve Türkiye'dir. Yüzölçümü 603.700 kilometrekare, nüfusu 52 milyon 244 bindir. Bir milliyetler mozaigi halindeki nüfusunu Ukraynalılar, Ruslar, Kırım Türkleri, Polonyalılar, Beyaz Ruslar ve Yahudiler oluşturur. Başkenti Kiev, önemli şehirleri Lvov (Lemberg), Ivano-Frankivsk, Odesa, Akmesid, Bahçesaray ve Harkov'dur. 1949'dan beri Birleşmiş Milletler'in üyesidir.

Hatmanlık berati

Sultan IV. Mehmed'in, Dorosenko'ya gönderdiği Hatmanlık Berati'nin tarihi, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın "Osmanlı Tarihi"nde (sayfa 111-113), 1669 yılı olarak belirtilmektedir. Ancak, Başbakanlık Osmanlı Arşivi İbnü'l-Emin Vesikaları Numara: 52'de kayıtlı bu belgenin üzerindeki tarih, 28 Mart-7 Nisan 1675'e tekabül etmektedir. Metnin, bugünkü dille ifadesi şöyledir:

"Bu beratın yazılış sebebi şudur:

Hatman Petro Dorosenko, Osmanlı himayesine girerek Ukrayna birliklerini kurtarmaya çalışmış ve bu alanda önemli mesafeler katetmişti.

Allah, ezeli kudretiyle saltanatımı, dünyayı aydınlatmak, adaleti yaymak için vesile eylemiş ve dünyanın yedi iklimine (bütün dünyaya) bizi hükümdar kılmıştır. Buna hamd ederiz, şükrederiz.

Bize bağlılığın ifade ederek, hizmetimizde bulunmakla, hizmetlerinde kusur etmeyenlerin, refah içinde rahat bir hayat yaşamalarının temini, padişahlığımızın gereği ve hükümdarlığımızın şanındandır. Bundan dolayı, Hristi-

yan milletinin önde gelen büyüklerinden Sarıkamış, Barabaş ve Potkai olmak üzere, üç Kozak topluluğunun Hatmanı Petro Dorosenko -sene hayırlı olsun- bize elçi göndermekle bağlılığını bildirmiş ve hizmetimizde bulunarak ihlas ile çalışacağını ifade etmiştir. Hükümdarlığımızın alâmeti olarak tuğ, âlem ve sancak istemiştir.

Bize olan bağlılığı ve hizmetinde devanlığı müddetince, üç menileket; himayemizde bulunan Efflak ve Boğdan'a bağlı bir sancak addedilmiş, sancak kendi tasarrufuna verilerek bu berat ve menşurum ile teyid edilmiştir.

Buna karşılık, kendisi bu üç Kozak topluluğunu himaye edecek, refah ve sadetleri için her türlü tedbiri olarak yönetiminde kusursuz olacaktır.

Üç Kozak topluluğunun büyüğü köçüğü, herkes onu üzerlerine hâkim bilecekler ve kendisine bağlı olacaklardır.

Bizim bu beratımıza bağlı kalınsın ve hükümlerine riayet edilsin.

Bu berat, Muharrem ayının evâilinde (ilk on günü içinde) 1086 yılında (28 Mart-7 Nisan 1675) yazılmıştır." ■

KAYNAKLAR

- 1- Feridüddin Mehmed Aga, Sülhüdar Tarihi, C. I, İstanbul 1928.
- 2- Evliya Çelebi, Seyahatname, C. VII, İstanbul 1928.
- 3- Naima Tarihi, C.V, İstanbul 1260 (M. 1863)
- 4- Rasid Tarihi, C. II, İstanbul 1262 (M. 1865)

